

Ewa Rosiak

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w Warszawie

Rynek rzepaku — stan obecny i prognoza na sezon 2004/05

Rapeseed Market — Present Situation and Projections for the Season of 2004/05

Słowa kluczowe: rzepak, zbiory, powierzchnia, plony, skup, ceny, eksport, import

W 2003 roku zbiory rzepaku wyniosły 793,0 tys. ton i były o 16,8% mniejsze niż w roku poprzednim. W sezonie 2003/04 na rynku rzepaku występowała przewaga popytu nad podażą, w wyniku czego jego ceny wzrosły. Przemysł tłuszczowy przerobił 750 tys. ton rzepaku, tj. o 12% mniej niż w sezonie poprzednim. W 2003 r., przy wzroście cen rzepaku, nastąpiła względna poprawa opłacalności jego uprawy. Dlatego rzepak ozimy pod zbiory 2004 r. zasiano na powierzchni ok. 500 tys. ha, tj. o 17% większej niż przed rokiem. Według nieostatecznych danych GUS, zbiory rzepaku w 2004 r. były bardzo wysokie, osiągnęły one poziom 1,5 mln ton i były o ponad 88% wyższe w porównaniu z niskimi zbiorami w roku poprzednim. O bardzo wysokim wzroście zbiorów zdecydowały przede wszystkim rekordowe plony rzepaku, jak również większa powierzchnia jego zasiewów.

Key words: rapeseed, crops, area, yields, purchase, prices, import, export

Based on the final GUS (Central Statistics Office) estimations, in 2003 there were 793 thousand tons of rapeseeds harvested in the country, i.e. 10.4% down from 2001 crop and 16.8% up from the average crop level achieved in the period of 1996–2000.

Such decline in rapeseed production volume when compared to 2002 was primarily a consequence of both the reduced rapeseed acreage to 426.3 thousand hectares (2.9% down from 2001) and lower yields of 18.6 q/ha (14.3% down from 2002).

So far in the season of 2003/04, the demand for rapeseeds has been in excess of supply. Therefore, rapeseed exports in the whole season will be limited to app. 6 thousand tons versus 30 thousand tons exported in the previous season. Total rapeseed supply (beginning stocks, production, and imports) in this season will be app. 825 thousand tons, 15% down from the previous season. Rapeseed imports are projected of 16 thousand tons. It is expected that crushing plants will process app. 750 thousand tons of rapeseeds this season, 12% down from the previous season. In 2003, following the growth of rapeseed prices, rapeseed production profitability substantially increased. According to CSO (Central Statistical Office) estimations, winter rapeseed area for this year harvest totalled app. 500 thousand hectares, 17% higher than the previous year. According to the CSO rapeseed crop in 2004 reached a record level of 1.5 million tons, which was 88% more than the previous year. Such bulk increase resulted primarily from record yields and also from some increase in the area planted.

1. Według ostatecznych szacunków GUS powierzchnia zbiorów rzepaku (ozimego i jarego łącznie) w 2003 r. wyniosła 426,3 tys. ha i była o 12,7 tys. ha (o 2,9%) mniejsza niż w 2002 r., natomiast w porównaniu ze średnią powierzchnią zbiorów w latach 1996–2000 była o 16,7 tys. ha (o 4,1%) większa. Powierzchnia zbiorów rzepaku ozimego zmalała do 345,5 tys. ha, tj. o 13,9% w porównaniu z rokiem poprzednim, zaś rzepaku jarego wzrosła do 80,8 tys. ha, tj. o 115,1%. Na skutek strat zimowych zaorano ok. 150 tys. ha rzepaku ozimego, tj. ok. 30% powierzchni zasianej. Połowę zaorzanych plantacji zasiano rzepakiem jarym.

Tabela 1
Podstawowe informacje dotyczące rynku rzepaku — *Rapeseed market – basic information*

Wyszczególnienie <i>Specification</i>	Jedn. miary	1995	2000	2001	2002	2003	2004**
<i>Rzepak — Rapeseed</i>							
Powierzchnia — <i>Area</i>	tys. ha	606,0	436,8	443,2	439,0	426,3	538,2
Plony — <i>Yields</i>	dt/ha	22,7	21,9	24,0	21,7	18,6	27,7
Zbiory — <i>Crops</i>	tys. ton	1376,6	958,1	1063,6	952,7	793,0	1492,6
Skup — <i>Purchase</i>	tys. ton	1215,8	896,4	997,0	850,5	709,9	1167,0
Ceny — <i>Prices</i>	zł/t	566,8	806,0	821,7	853,5	1017,2	876,0
<i>Produkcja tłuszczów roślinnych — Production vegetable fats</i>							
Produkcja ogółem <i>Total production</i>	tys. ton	550	667	699	709	651	670
w tym margaryna <i>of which margarine</i>	tys. ton	374	384	380	371	351	360
<i>Spożycie na 1 mieszkańca — Per capita consumption</i>							
Thuszcze ogółem — <i>Total fats</i>	kg	25,3	28,4	29,5	30,8	29,2*	29,2
w tym tłuszcze roślinne <i>of which vegetable fats</i>	kg	14,4	17,6	18,5	19,5	17,6*	18,1
Udział tłuszczów roślinnych w spożyciu tłuszczów ogółem <i>Vegetable fats/Total fats</i>	%	56,9	62,0	62,7	63,3	62,3*	62,0

* dane nieostateczne — *incomplete data*, ** prognoza — *forecast*

Źródło: dane GUS i obliczenia własne — *Source: Central Statistical Office data and author's estimates*

Udział sektora prywatnego w ogólnej powierzchni uprawy rzepaku wyniósł 94,7% (w 2002 r. — 93,7%), w tym gospodarstwa indywidualne w ogólnej powierzchni uprawy rzepaku stanowiły 57,6% (w 2002 r. — 64,7%).

Obniżenie powierzchni zbiorów rzepaku nastąpiło w 10 województwach (z wyjątkiem dolnośląskiego, podkarpackiego, podlaskiego, warmińsko-mazurskiego, wiel-

kopolskiego i zachodniopomorskiego). Największy spadek, przekraczający 2 tys. ha, odnotowano w województwach:

- kujawsko-pomorskim — o 6,0 tys. ha (o 11,7%),
- opolskim — o 3,2 tys. ha (o 8,0%),
- lubelskim — o 2,2 tys. ha (o 11,5%).

Największa powierzchnia zbiorów rzepaku (przekraczająca 50 tys. ha) wystąpiła tradycyjnie w województwach: zachodniopomorskim (69,3 tys. ha), wielkopolskim (67,4 tys. ha) i dolnośląskim (54,3 tys. ha), a najmniejsza (poniżej 5 tys. ha) w województwach: świętokrzyskim (1,1 tys. ha), małopolskim (1,5 tys. ha) i podlaskim (2,3 tys. ha).

2. Plony rzepaku (po przeliczeniu do wilgotności normatywnej 13%) w 2003 r. oceniono na 18,6 dt/ha, tj. o 3,1 dt/ha (o 14,3%) niżej niż w 2002 r. i o 2,1 dt/ha (o 10,1%) niżej w porównaniu ze średnimi plonami uzyskanymi w latach 1996–2000. Odnotowano większy spadek plonów rzepaku ozimego niż jarego. Plony rzepaku ozimego zmalały do 19,4 dt/ha, tj. o 12,6% w porównaniu z rokiem poprzednim, a rzepaku jarego obniżyły się do 15,2 dt/ha, tj. o 4,4%. Tak niskie plony po raz ostatni wystąpiły w połowie lat 90-tych, kiedy to w dwóch kolejnych latach zaorano ponad połowę plantacji, a średnie plony rzepaku obniżyły się do 15,9 dt/ha w 1995 roku.

Średnie plony rzepaku w sektorze prywatnym oszacowano na 18,4 dtha (w 2002 — 21,5), w tym w gospodarstwach indywidualnych na 17,3 dt/ha (w 2002 — 20,5), a w sektorze publicznym na 22,9 dt/ha (w 2002 — 20,9).

Obniżenie plonów rzepaku nastąpiło we wszystkich województwach (z wyjątkiem lubelskiego i lubuskiego). Największy spadek, ponad 3 dt/ha, miał miejsce w województwach:

- kujawsko-pomorskim — o 5,1 dt/ha (o 21,6%),
- wielkopolskim — o 3,9 dt/ha (o 18,8%),
- opolskim — o 3,9 dt/ha (o 15,4%),
- mazowieckim — o 3,8 dt/ha (o 17,5%),
- zachodniopomorskim — o 3,5 dt/ha (o 16,8%),
- małopolskim — o 3,4 dt/ha (o 14,1%).

Najwyższe plony rzepaku uzyskano w województwach: lubelskim (23,3 dt/ha) i opolskim (21,4 dt/ha). W 10 województwach plony nie osiągnęły 20 dt/ha, a najniższe były w lubuskim (16,6 dt/ha), podlaskim (16,7 dt/ha) i wielkopolskim (16,8 dt/ha).

3. Zbiory rzepaku w 2003 r. wyniosły 792,3 tys. ton i były o 159,8 tys. ton (o 16,8%) niższe niż w roku poprzednim oraz o 53,7 tys. ton (o 6,3%) niższe w porównaniu ze średnimi zbiorami z lat 1996–2000. Spadek zbiorów był wynikiem zmniejszenia powierzchni uprawy o 12,7 tys. ha (o 2,9%) i plonów rzepaku o 3,1 dt/ha (o 14,3%).

Udział sektora prywatnego w ogólnej produkcji rzepaku wyniósł 93,5% (w 2002 r. — 92,8%), w tym gospodarstwa indywidualne w ogólnej produkcji rzepaku stanowiły 53,5% (w 2002 r. — 61,0%).

Spadek zbiorów rzepaku nastąpił we wszystkich województwach (z wyjątkiem podkarpackiego i podlaskiego). Największy, przekraczający 10 tys. ton, dotyczył województw dominujących w krajowej produkcji rzepaku:

- kujawsko-pomorskiego — o 38,2 tys. ton (o 29,5%),
- wielkopolskiego — o 20,7 tys. ton (o 15,5%),
- opolskiego — o 22,4 tys. ton (o 22,3%),
- zachodniopomorskiego — o 17,9 tys. ton (o 13,0%),
- dolnośląskiego — o 13,0 tys. ton (o 11,0%).

Największe zbiory rzepaku (przekraczające 100 tys. ton) uzyskały, podobnie jak w latach poprzednich, województwa: zachodniopomorskie (119,9 tys. ton), wielkopolskie (113,2 tys. ton) i dolnośląskie (104,9 tys. ton), natomiast najmniejsze (poniżej 10 tys. ton) odnotowano w województwach: świętokrzyskim (2,1 tys. ton), małopolskim (3,1 tys. ton) i podlaskim 3,9 tys. ton).

4. Ze zbiorów 2003 r. skupiono do końca grudnia 708,5 tys. ton rzepaku przemysłowego (88,8% całości zbiorów), tj. o 16,3% mniej niż w analogicznym okresie 2002 roku. W całym 2003 r. skup rzepaku przemysłowego wyniósł 709,9 tys. ton (I półrocze — 1,4 tys. ton, II półrocze — 708,5 tys. ton) i był o 16,5% mniejszy niż w roku poprzednim.

5. Przeciętna cena skupu rzepaku przemysłowego (o nieokreślonych standardach jakościowych) w 2003 r. wyniosła 1017,2 zł/t i była o 19,2% wyższa niż przed rokiem. Po ubiegłorocznych zbiorach ceny rzepaku standaryzowanego (oczyszczonego, o wilgotności nasion nie przekraczającej 7%) najczęściej wahały się od 1020 do 1070 wobec 870–890 zł/t w analogicznym okresie roku poprzedniego.

W 2003 r. przeciętna krajowa cena skupu rzepaku przeliczona na dolary według kursu NBP wyniosła 231 USD/t i była o ok. 11% wyższa niż przed rokiem. Cena rzepaku na rynku światowym na bazie cif Hamburg zwiększyła się w tym czasie o ok. 26% i osiągnęła poziom 294 USD/t. Różnice pomiędzy ceną rzepaku na rynku światowym i krajowym zwiększyły się z ok. 25 USD/t w 2002 r. do ok. 63 USD/t w 2003 roku.

6. W sezonie 2003/04 na krajowym rynku występuje znacząca przewaga popytu nad podażą rzepaku. Na początku sezonu 2003/04 krajowe zasoby rzepaku (zapasy początkowe + produkcja) wyniosły 816 tys. ton i były o 15% mniejsze niż przed rokiem. Niedobór podaży rzepaku w stosunku do zapotrzebowania rynku wewnętrznego ocenia się na ok. 150 tys. ton. W tej sytuacji eksport rzepaku w sezonie 2003/04 będzie, po raz kolejny, znacząco ograniczony. Nie przekroczy on prawdopodobnie ok. 10 tys. ton wobec 30 tys. ton w sezonie poprzednim i 292 tys. ton

dwa sezony wstecz, a jego import wzrośnie do ok. 20 tys. ton wobec ok. 6 tys. ton przed rokiem i ok. 2 tys. ton dwa lata wstecz. Przewiduje się także wzrost importu olejów surowych.

Ogólne zasoby rzepaku (zapasy początkowe, produkcja + import) w sezonie 2003/04 wyniosą ok. 840 tys. ton i będą o 14% mniejsze niż w sezonie 2002/03. W sezonie 2003/04 przemysł tłuszczowy przerobi na cele spożywcze ok. 760 tys. ton nasion rzepaku, tj. o 11% mniej niż przed rokiem. W ślad za tym produkcja surowego oleju rzepakowego zmniejszy się do ok. 300 tys. ton, a śrut rzepakowych do ok. 450 tys. ton. Przerób rzepaku na cele techniczne (produkcja biopaliwa), z uwagi na brak surowca, będzie miał, tak jak dotychczas, charakter marginalny.

Na koniec sezonu 2003/04 zapasy nasion rzepaku będą o 7 tys. ton niższe niż przed rokiem i wyniosą 9 tys. ton. Relacja stanu zapasów końcowych do zużycia krajowego pogorszy się i wyniesie 1,1% wobec 1,7% w roku poprzednim.

Tabela 2
Bilans nasion rzepaku w latach gospodarczych (w tys. ton) — *Rapeseed balance sheet (th. tons)*

Wyszczególnienie — <i>Specification</i>	1995/96	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04*	2004/05**
Zapasy początkowe — <i>Begin. stocks</i>	59	32	72	8	16	10
Zbiory — <i>Crops</i>	1377	958	1064	953	793	1493
Import — <i>Import</i>	1	5	2	6	16	1
Zasoby ogółem — <i>Total supply</i>	1437	995	1138	967	825	1504
Zużycie krajowe — <i>Domestic use</i>	944	889	838	921	809	1205
przerób — <i>crushing</i>	845	820	800	852	753	1100
siew, straty — <i>seeds, loses</i>	99	69	38	69	56	105
Eksport — <i>Export</i>	411	34	292	30	6	200
Zużycie ogółem — <i>Total use</i>	1355	923	1130	951	815	1405
Zapasy końcowe — <i>Ending stocks</i>	82	72	8	16	10	99
Zapasy końcowe/zużycie krajowe <i>Ending stocks/domestic use [%]</i>	8,7	8,1	1,0	1,7	1,2	8,2
Eksport/zbiory — <i>Export/crops [%]</i>	29,9	3,5	27,4	3,1	0,8	13,4
Cena — <i>Price [zł/t]</i>	563,8	806,3	822,2	853,5	1016,9	877,0

* dane nieostateczne — *incomplete data*, ** prognoza — *forecast*

Źródło: dane GUS i obliczenia własne — *Source: Central Statistical Office data and author's estimates*

7. W 2003 r. produkcja tłuszczów konsumpcyjnych przejściowo obniżyła się do 651 tys. ton, tj. o 7% w porównaniu z rokiem poprzednim, w tym produkcja margaryn obniżyła się do 351 tys. ton, tj. o 5%. Ponowny niewielki wzrost produkcji głównych wyrobów przemysłu tłuszczowego przewiduje się w 2004 roku. W 2003 r., mimo spadku produkcji, wyniki ekonomiczno-finansowe przemysłu tłuszczowego

były znacznie lepsze niż przed rokiem. Przemysł tłuszczowy odzyskał zdolność generowania zysków, a także płynność finansową.

8. W 2003 r. nastąpiło absolutne i relatywne podrożenie tłuszczów roślinnych względem całej żywności, w tym względem tłuszczów zwierzęcych. W relacji rok do roku, przy stopie inflacji wynoszącej 0,8%, w tym spadku cen żywności i napojów bezalkoholowych o 1,0%, ceny detaliczne tłuszczów roślinnych wzrosły średnio o 3,7%, zaś ceny tłuszczów zwierzęcych zwiększyły się tylko o 1,0%.

9. Z powodu relatywnego podrożenia tłuszczów roślinnych względem zwierzęcych, ich spożycie w 2003 r., według danych nieostatecznych, było o 10% niższe niż w roku poprzednim i wyniosło 17,6 kg w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Większy spadek zużycia tłuszczów roślinnych nastąpił w przetwórstwie wtórnym (w przemyśle spożywczym i gastronomii) niż w gospodarstwach domowych. W 2003 r. przetwórstwo wtórne zagospodarowało ponad 33% krajowej podaży tłuszczów roślinnych wobec 37% w 2002 r. i niecałych 33% w 2001 roku.

10. W 2003 r. wyniki handlu zagranicznego w sektorze oleistych były gorsze, w porównaniu z rokiem poprzednim, z powodu niższego eksportu wszystkich produktów tego sektora przy wzroście importu nasion i śrut oleistych. Wpływy z eksportu surowców i produktów oleistych wyniosły 42 mln USD i były o 6,5 mln USD niższe niż w roku poprzednim, a wydatki związane z ich importem kształtowały się na poziomie 567 mln USD i były o 65 mln USD wyższe. Deficyt obrotów handlu zagranicznego oleistymi wzrósł do 525 mln USD, tj. o 72 mln USD w porównaniu z rokiem poprzednim.

Tabela 3

Bilans handlu zagranicznego surowcami i produktami oleistych
Foreign trade in oilseeds (th. tons)

Lata Years	Nasiona <i>Oilseeds</i>		Śruty <i>Oilmeals</i>		Oleje roślinne <i>Oils</i>		Margaryny <i>Margarine</i>		Saldo <i>Trade balance</i> [mln USD]
	eksport	import	eksport	import	eksport	import	eksport	import	
1995	369,6	60,7	164,7	708,7	7,4	178,3	8,9	5,3	-184,9
2000	28,7	85,6	160,2	934,5	6,0	223,0	30,2	18,5	-297,5
2001	297,6	89,9	226,5	1498,6	7,9	240,4	25,0	19,2	-357,6
2002	37,3	98,7	202,5	1572,7	2,2	240,5	20,0	8,2	-452,9
2003	8,9	108,5	157,5	1605,5	1,0	224,8	19,0	4,1	-524,8

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych CIHZ

Source: *International Trade Information Center data and author's estimates*

11. Z szacunku GUS wynika, iż rzepak ozimy pod zbiory 2004 r. zasiano, podobnie jak pod zbiory 2003 r., na powierzchni ok. 500 tys. ha. W porównaniu z powierzchnią koszoną w roku poprzednim, rzepak ozimy zasiano na powierzchni o 17% większej. Do wzmocnienia zainteresowania uprawą rzepaku zachęcały plantatorów wysokie ceny rzepaku i poprawa opłacalności jego produkcji względem pszenicy. W sierpniu 2003 r., tj. w okresie podejmowania decyzji produkcyjnych o zasiewach pod zbiory roku następnego, relacja cen rzepak – pszenica zwiększyła się do 2,31 : 1, wobec 1,95 : 1 w roku poprzednim i 1,70 : 1 dwa lata wstecz. Przeszkodą w powiększaniu areалу uprawy rzepaku były niekorzystne warunki pogodowe w okresie jego zasiewów.

Tabela 4

Relacje cen skupu rzepaku do cen skupu pszenicy (ceny pszenicy = 1)
Ratio of prices of rapeseeds to wheat prices (wheat prices = 1)

Wyszczególnienie Specification	1995	2000	2001	2002	2003
VII	1,59	1,32	1,57	1,97	2,10
VIII	1,74	1,66	1,70	2,02	2,36
IX	1,61	1,66	1,71	1,99	2,29
III kwartał — quarter	1,64	1,62	1,67	1,95	2,31
Rok — Year	1,60	1,59	1,63	1,96	2,24

Źródło: obliczenia własne — Source: author's estimates

Rok 2003 był już trzecim z kolei, w którym siewy rzepaku ozimego prowadzono w trudnych warunkach pogodowych (susza). Mimo przyspieszonych żniw zbóż, niedobór wilgoci w glebie utrudniał wykonywanie prac polowych i w niektórych regionach opóźniał siewy rzepaku. Większość plantacji rzepaku została jednak obsiana w optymalnym terminie agrotechnicznym. Siewy rzepaku rozpoczęto lokalnie w I dekadzie sierpnia, powszechnie prowadzono je w II i III dekadzie tego miesiąca i zakończono w I dekadzie września, a tylko miejscami prowadzono jeszcze w późniejszym terminie.

Stan plantacji rzepaku przed wejściem w okres zimowego spoczynku był nieco lepszy niż przed rokiem. W pięciostopniowej skali, rzeczoznawcy GUS ocenili go na 3,6 stopnia kwalifikacyjnego, tj. o 0,2 stopnia wyżej niż przed rokiem. W przekroju terytorialnym stan plantacji był jednak bardzo zróżnicowany. Oceny stanu plantacji rzepaku wahały się od 2,9 stopnia kwalifikacyjnego w województwie śląskim do 4,0 stopnia w województwie pomorskim.

Przy niewielkich stratach zimowych, powierzchnia zbiorów rzepaku (ozimego i jarego) w 2004 r., według nieostatecznych danych GUS, przekroczyła 500 tys. ha, jego plony osiągnęły rekordowy poziom 27,7 dt/ha i w ślad za tym zbiory wyniosły ok. 1,5 mln ton.

W 2004 r. na krajowym rynku rzepaku wystąpiła znacząca przewaga podaży nad popytem, a jego ceny spadły. Mimo spadku cen skupu i wzrostu kosztów uprawy, szacowanych w granicach 7–8% na 1 ha, w 2004 r. odnotowano absolutną i względną poprawę opłacalności uprawy rzepaku, do czego przyczynił się wydatny wzrost jego plonów. Dlatego zasiewy rzepaku ozimego pod zbiory roku następnego były wysokie. Według szacunku IERiGŻ, rzepak ozimy pod zbiory 2005 r. zasiano na powierzchni ok. 470–480 tys. ha, tj. tylko o 4–6% mniejszej niż pod zbiory 2004 roku. W przeciętnych warunkach pogodowych areał uprawy rzepaku (ozimego i jarego łącznie) w 2005 r. przekroczy 500 tys. ha, jego plony osiągną poziom ok. 22–23 dt/ha, a zbiory wyniosą 1,1–1,2 mln ton. Relacja popyt / podaż na krajowym rynku rzepaku będzie zrównoważona, w wyniku czego nie można oczekiwać znaczących zmian jego cen.

Wnioski

1. W 2003 r. zbiory rzepaku, według ostatecznych szacunków GUS, wyniosły 793 tys. ton, a więc były o 16,8% mniejsze od uzyskanych w 2002 r. i o 6,3% mniejsze od średnich zbiorów z lat 1996–2000.
2. W 2003 r., przy wzroście cen rzepaku, nastąpiła względna poprawa opłacalności jego uprawy. Dlatego też rzepak ozimy pod zbiory 2004 r. zasiano, wg szacunku GUS, na powierzchni ok. 500 tys. ha, tj. o ok. 17% większej niż przed rokiem.
3. Według nieostatecznych danych GUS, zbiory rzepaku w 2004 r. były rekordowe, osiągnęły one poziom 1,5 mln ton i były o ponad 88% większe w porównaniu z niskimi zbiorami w roku poprzednim. O bardzo wysokim wzroście zbiorów zadecydowały przede wszystkim rekordowe plony rzepaku, jak również większa powierzchnia jego zasiewów.